

ÖYKÜDE SELİM İLERİ IŞILTISI

Âlim Kahraman

I

■ Tam adıyla Ali Selim İleri..

Eserlerine “Selim İleri” olarak imza atmış ve öyle tanınmış.

Selim adını ona doğduğunda ablası Meral vermiştir: Yavuz Sultan Selim’den ilhamla... Meral İleri dokuz yaş büyüktür kardeşinden. 1968’de 61 yaşında ölen baba Hilmi İleri, aslen Kıbrıslı bir ailenin çocuğudur. On üç yaşında, yalnız olarak Kıbrıs’tan İstanbul’a gelmiş ve bir daha oraya geri dönmemiştir. Teknik Üniversitede Makine Mühendisliği Bölümünde profesördür. Baba, babanın geçmişi, Kıbrıs’taki ailesi âdeta yok gibidir, Selim İleri’nin yazdıklarında. Sadece “kahverengi Kıbrıs fotoğraflarında”ki “çarşafılı kadınlar” ile “kulaklarına düşük ayar altın-teneke küpeler takmış kız çocukları, bazı telli duvaklı şişman gelinler” ve “ince bıyıklı güveyiler”... (*Annem İçin*, İstanbul 2011, s. 27.). Buna karşılık aslen Adapazarlı bir ailenin kızı olan anne Süheyla Hanım’ın durumu farklı. Anne tarafından dede, anneanne, dayı, teyze ve enişte önemli bir yer tutar yazdıkları içinde yazarın. Ayrıca onun, çocukluğunda, zaman zaman Adapazarı İkizce köyündeki akrabaların yanına gittiği de anlaşıyor.

Süheyla Hanım, ailesinin Kadıköy Bahariye’deki evinde büyümüş, ilkokuldan sonra devam ettiği Fransız kız mektebinin orta kısmını bitirmiştir. Bahariye, “yüksek kültür”ün kendini hissettirdiği bir muhittir (büyük oranda şimdi de öyle). Selim İleri’nin sonradan içinde bulunacağı sol-entelektüel kesimce “burjuva”, “küçük burjuva” diye anılan aileler yaşamaktadır. Böyle bir muhitin çocuğudur Selim İleri. İlk çocukluk yılları orda geçer.

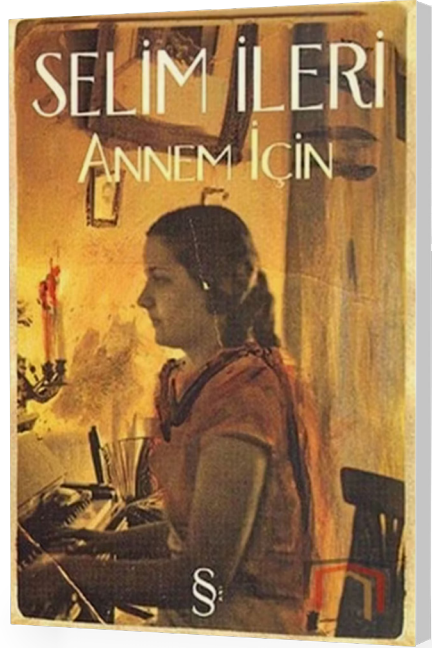
Anne tarafında imkânı geniş akrabalar vardır fakat Selim ilerinin dört kişilik çekirdek ailesi -baba Profesör de olsa-, çevrenin bir hayli gerisindedir o konuda. Şifa'daki evlerinde etraflarına göre kıt sayılabilecek imkânlar içinde hayat süren bir “memur ailesi”dir onlarınki: *Babamın ve annemin bütün arkadaşları daha varlıkhıydılar. (Annem İçin, İstanbul 2011, s. 27.)*

Selim ilkokula başlayacağı zaman, ailenin -babanın- tercihi bir özel okul olmaz; çocuklarının ilkokulu bir devlet okulunda okumasını isterler (Artık bir başka İstanbul semtindedirler, Cihangir’e taşınmışlardır.) Bu tercihin sebebi, imkân meselesi değildir; çocuğun, özel okulun yalıtılmış ortamına girmeden önce halktan insanların çocuklarıyla beraber olması, o ortamı tanınmasıdır. Selim İleri bazı durumlarda uyum sağlayamayacağı bir ortamda bitirir ilkokulu. Bunlara işaret etmemin sebebi, gelecekteki yazar Selim İleri’nin kimi özelliklerine temel teşkil edecek bazı ipuçlarına dikkat çekmek.

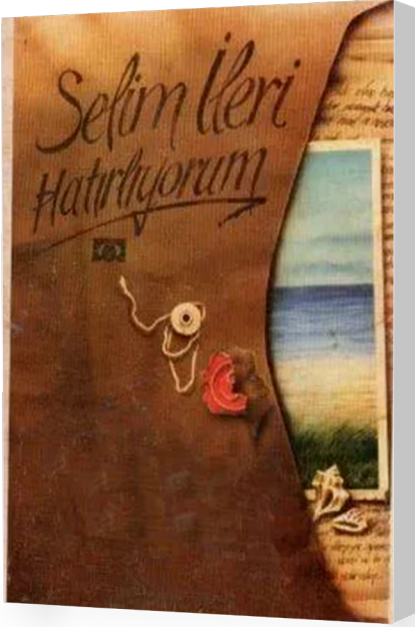
İlkokuldan sonra Galatasaray Lisesine yatılı olarak verilir. Bu dönemle ilgili bir anısı var kitaplarının birinde yer alan. Babası bir arkadaşıyla Fatih Horhor’daki Suphi Paşa Konağına, Hamdullah Suphi’yi ziyarete giderken yanında oğlu Selim’i de götürür (Aslında ailecek gidilmiştir o gün o konağa) (*Hatırlıyorum*, İstanbul 1984, s. 39). Selim İleri biraz flu bıraksa bile babasındaki “yerli” ve “millî” tutuma işaret etmiş olur bu tür ayrıntılarla. Anne tarafında da benzer durumlardan söz edilebilir. Yazar, ailesinin anne tarafı için “mazbut” ifadesini kullanır bir yerde (*Annem İçin*, İstanbul 2011, s. 7.). Bunların yanında, ailenin 1960 darbesinde yaşadıkları yeteri kadar fikir vericidir:

Baba darbeden birkaç ay sonra üniversiteden uzaklaştırılır; sonradan “147’likler” diye anılacak olan listeye dâhil edilmiştir. Bir anda kendini işsiz güçsüz bulur. Çok iyi sayılmayacak geçim şartlarını hayli sarsacak bir durumdur bu. Dahası da var:

... Celal Bayar’la Adnan Menderes’in yakalandıklarının söylenmesi bana tuhaf bir üzüntü vermişti. [Selim İleri on bir yaşındadır darbe yapıldığında-AK] ... bir iki gün sonra Devlet Demir Yolları Umum Müdürü olan dayım tutuklandı. Bazı gazetelerde zavallı anneannemin Reşide Bayar’ın evlatlığı olduğu bile yazıldı. (Hatırlıyorum, İstanbul 1984, s. 32-33.)

II

Selim İleri, yazma tutkusunun doğuşunu hazırlayan ilk etkileri âdeta adım adım izlememize imkân tanıyan yazı ve kitaplar bıraktı bize. Özellikle okuma hayatındaki tesadüfler ve yönlendirmeler bakımından ayrıntılara girmiştir o anlatımlarında. Kitapların dünyasına girişinde, Cihangir'deki evde annesinin ona okuduğu (1954/1955) *Prenses Rozet* adlı çocuk kitabı bulunmaktadır. Prenses Rozet masalının başında -annesinin atladığı durumlarda orayı da okumasını isteyeceği- çıkarım içeren -bir nevi kıssadan hisse- iki cümle bulunmaktadır: “İyilik yolunu tutan kimseler ummadıkları nimete nail olurlar. Onları çekemeyerek devirmeye çalışanlar, kazdıkları çukura kendileri düşerler.”

O, üzerinde derin izler bırakacak, ilk gerçek edebiyat parçasını ilkokul üçüncü

sınıftaki okuma kitaplarında keşfeder: Reşat Nuri Güntekin'e ait “Kirazlar” hikâyesi. Masumiyet vardır bu hikâyede; acı, merhamet ve gözyaşı.. Tüm bunlar Selim İleri'nin muhayyilesini tutuşturan özelliklerdir.¹ Fakat kesin olarak yazmaya karar vermesi üç yıl sonra, Galatasay Lisesinin hazırlık sınıfına yatılı olarak kaydolduğu yıl dinlediği bir radyofonik oyunla olur: Tennessee Williams'ın *Sırça Kümesi*'i... O oyundan yansıyan özlem, hayal kırıkları ve hüznü.. Selim İleri'de “Kirazlar”la başlayan yazma tutkusu, *Sırça Kümesi*'le ilk bilinç noktasına ulaşır: “Ben de insan acılarını yazacağım!” der. Fakat henüz on iki, on üç yaşında bir çocuktur. *Yeni Ufuklar* dergisinde ilk metninin (“Savaş Çiçekleri”) yayımlanacağı tarihe (Temmuz 1967) beş yıl, ilk kitabı *Cumartesi Yalnızlığı*'nın çıkmasına (1968) altı yıl vardır henüz.

Galatasaray Lisesinin orta kısmını bitiren Selim İleri, “Galatasaray kâbusu” diye anacağı o birkaç yılın ardından oradan ayrılır. Bir iki yalpalamadan sonra 1965'te Atatürk Erkek Lisesine geçer. Bu yıllar onun okuma uğraşı ve zihni ya-

¹ Selim İleri, sade ama bazılarının söylediği gibi yüzeysel olmayan bir yazar olduğunu belirtmiştir Reşat Nuri'nin. İleri, popüler romancılara da başkaları gibi bakmayacaktır: Hayatı boyunca Türk ve dünya edebiyatının en çetin üslupçu yazarları yanında Kerime Nadir, Muazzez Tahsin Berkant gibi yazarların yazdıklarında da gıdalanacağı özellikler görecektir. Bu konuda kendine yoldaş, dünya edebiyatından bazı örnekler de bulduğunu, bir kitabında geçen şu cümlelerden öğreniriz: “Öteden beri Charles Baudelaire'in popüler edebiyattan ne çok esinlendiğine vurgunumdur.” (*Hatırlıyorum*, İstanbul 1984, s. 212).

pısının şekillenmesinde kritik gelişmelere yol açacaktır. Bakiye Ramazanoğlu (lise 1’de edebiyat öğretmeni), Vedat Günyol (Fransızca öğretmeni), Rauf Mutluay (son sınıfta edebiyat öğretmeni) gibi ona rehberlik yapan öğretmenleri olur Atatürk Erkek Lisesinde. Daha önce aldığı yazma kararının ardından üst üste yazdığı romanlar, bunları gazetelerde tefrika ettirmek ya da bir yayınevinde kitap olarak yayınlamak için gösterdiği beyhude gayretler... Nihayet Bakiye Ramazanoğlu ve Vedat Günyol’un onun yönünü hikâyeye doğru çevirmesi... Bakiye Hanım, ona Sait Faik ve Sabahattin Ali okumasını salık verir. Vedat Günyol bu isimlere Katherine Mansfield’i ve dolayısıyla Çehov’u ekler. Ayrıca roman değil öykü yazmayı tavsiye eder. Bunun için pratik bir gerekçesi de vardır: Öykü kısalığıyla dergide yer alabilecek bir türdür. Yine bu yıllarda *Varlık*, *Yeni Ufuklar* ve *Yeni Dergi* gibi edebiyat dergilerini izlemeye, dergi bürolarına gidip gelmeye, oralarda devrin önde gelen şair ve edipleriyle tanışmaya başlamıştır. Onlardan bazılarıyla aralarında yakınlıklar da kurulmaktadır.

Burada dönemin toplumsal yapısına kısa da olsa değinmemiz gerekiyor. Altmışlı yıllar, arkasında Marksist, sosyalist bir zihin yapısının bulunduğu gençlik olaylarının dünyada ve Türkiye’de tırmanışa geçtiği yıllardır (Selim İleri, bu olayların merkezinde bulunan ve 68 kuşağı diye anılacak olan kuşaktır). Başta lisedeki bazı hocalarında gördüğü söz, tutum ve davranışlar olmak üzere Selim İleri de -baskısı da hissedilen- bu ortamdan etkilenir. O daha çok işin entelektüel/edebiyat tarafındadır. Liseyi bitirdikten sonra, biraz da o yıl vefat eden babasının bir isteğini yerine getirmek üzere hukuk fakültesine kaydolur. Hukuku sevmedim, diyor kendisi. Öyle ama biraz da üniversitelerdeki olayların sert ve acımasız yüzü onu yüksek tahsilden soğutmuş olmalı.

Vedat Günyol ona yol göstermiş, dergisini açmış, bir yıl içinde yazıp tamamladığı ilk kitabının basılmasına her bakımdan yardımcı olmuştur. Fakat bu arada Selim İleri, genç öykücü ve yazar arkadaşlarıyla -Hulki Aktunç, Naci Çelik gibi- sol dünya içinde, “Asya Tipi Üretim Tarzı” ile Marksizm’i Türk toplumuna uyarlamayı, bunun için bilimsel çalışmalar yapılmasını savunan Kemal Tahir çevresine girmiş gibidir. Bu yakınlaşma, Kemal Tahir’le aynı görüşte olmayan hocası Vedat Günyol’un Selim İleri’ye kırılmasına sebep olur.

Atatürk Erkek Lisesi yıllarında çok yönlü okuma ilgilerine sahip olan Selim İleri, bu yıllarda Ferit Edgü ve eserleriyle de tanışacaktır. Onun etkisiyle varoluşçuları okumaya başlamıştır. Toplumsal meselelerden çok insanın iç dünyasına yönelik ilgileri bulunan İleri’nin daha ince okumalara geçtiği, psikolojiyi, insan acılarını daha fazla önemseydiği görülmektedir. Annesinden devraldığı bir melankolisi de bulunmaktadır. Çocukluğunda kendini hantal ve pısırık bulan, hayatta her zaman sorumluluk almaktan kaçtığını belirten yazar, hiçbir zaman sevilmediği gibi duygulara sahiptir. Çocukluk geçmişinin bu olumsuz tesirlerini üzerinden atmak istemektedir. Etrafına yazı başarılarıyla görünme, bir çeşit ışımaya ihtiyaç duymaktadır. İçine girip çıktığı ortamlar ve ki-

şiler arasındaki çelişkilerin görülebilmesi için Ferit Edgü'nün 1967'de yayımlanmış olan Kemal Tahir'in *Devlet Ana'sını* "edebiyat dışı" saymasını örnek olarak belirtelim. Tüm bu zıt tesirlerin altında ilk kitabını -bu bir öykü kitabıdır- yayımlayan Selim İleri'nin o sıralar kafaca nasıl karışık bir durumda olduğunu tahmin etmek güç olmasa gerek.

III

Selim İleri'nin ilk öykü kitabı *Cumartesi Yalnızlığı* 1968 yılında yayımlanır. Henüz on dokuz yaşındadır. Yazar o kitabını "kozmpolit" olarak niteleyecektir daha sonra; oradaki birçok etkinin âdeta iç içe dans ediyor olmasına işaret etmek için.. Mesela o kitaptaki "Asalak"ta Nâzım Hikmet ilhamlı bir kişi yer alır (Eşref Selim), ona hayran bir tıp öğrencisi Güner'in ağzındandır anlatım. Güner, Nuri Turan adında (soyadına dikkat!) bir para babası-

nın oğludur. Onun için babasının soyadıyla anılmak istemez, "*Ben Güner'im, Güner Turan değil.*" der.

"Hüzün Kahvesi" öyküsü "Oradan geçtikçe Sait Faik'i düşünürdü, çipil çipil mavi gözler ansırdı" cümlesiyle başlar. Daha ilk cümlesiyle ilham odağını açık eder yazar. "Mahalle Kahvesi" ismi "Hüzün Kahvesi"ne dönüştürülmüştür.

Kitabın ilk öyküsü, 1966 tarihini taşıyan "Bi Keman"; birçok bakımdan dikkat çekicidir. Eğer aranırsa gelecekteki Selim İleri öyküsünün birçok unsurunu fark etmek mümkün bu iki sayfalık metinde: Birinci kişi ağzından anlatım, bir çocuk, kültürlü, seçkin bir aileye aidiyet ("paşa baba", ailedeki -annedeki- yerleşik tutum, "Annem sakın ant içme diyo, boş yere içileni büyük bişimiş, şeymiş, günahmış. Cayır cayır yanarmış insan tamusal yangınlarda"), doğa, çiçekler, yağmur.. Keman kendinde hüznü, müziği, batılı bir algıyı, romantizmi toplamış bir imge değeri taşır bu öyküde. Düğün, evlilik, gelinlik, laterna, pasta, limonata... Çok saf bir çocuk algısıyla karşı karşıya gibiyiz ilk elde. Fakat Selim İleri anlatısını farklı kılan asıl özellik o saf ve romantik atmosferin alt akışında saklı. Küçük bir kız çocuğunun -komşunun oğlunun kız kardeşi- alt giysisini çıkarması, görünmemesi gereken yerlerinin görünmesi. Bunun için çocuğa, ağabey ve anne tarafından gösterilen sert tavır; dayak ve tehdit... Öykünün arkasındaki sorun alanları uç vermiştir. Anlatıcı-çocuğa vaatlere rağmen keman alınmamıştır. Onun bu duruma başkaldırma yöntemi ise oldukça

dikkat çekicidir: Kızmıştır, gider komşunun oğlunun kız kardeşinden daha önce yaptığını yeniden yapmasını ister.

Devamındaki birkaç cümleyle, öykünün saf ön yüzeyinin arkasındaki bazı toplumsal dertleri, gittikçe yayılan ve derinleşen toplumsal dejenerasyonu fark etmemizi sağlar yazar:

“Olmaz”, diyo, “bilmemne bey amca” diyo, “dayım akşamları kızuyo” diyo. “Hıh” diyo ninem “onun hangi dayısıymış o” diyo, “anasının aftosu o ayol!”

Acı, ikinci darbeyi öykünün sonunda indirir okuyucuya, yine çok sert bir şekilde. Anlatıcı-çocuğun eve gelen yumurtacıya, “bi keman getir bi kez ne olur!” demesine yumurtacı, “kikhkih, kakhkah” güler. “Deli!” der, çocuğa. “Deli, deli, kulakları küpeli.” Yumurtacının bu sözleri, asıl sarsıntıyı anlatıcı çocuğun şu son cümlelerinde gerçekleştirir:

Geçen gün duydum zaten, beni gizlemeyeceklermiş artık, götüreceklermiş; “Attaya mı?” dedim. “Hı...” dediler, şerbetçi dedeye gidicez, bi keman alacaklar bana, şerbetçi dedeye çalıcım kemani, gıy-gıy-gıy çalıcım. Lateraladaki gibi tıngır mungır. Bi keman. Bi keman. Bi keman/ Keman-keman-keman.

Öyküdeki “anlatıcı-çocuk” için “deli” demek doğru değil herhâlde. Ama öyküden yola çıkılarak bazı zihni problemleri bulunan bir “özel” çocuk olduğu, o günkü toplumda böylesi çocukların aileleri tarafından gizlenmeye çalışıldığı söylenebilir.

Metinden yaptığımız alıntılar bile -örtük anlatımları, atmosfer kurması, sade fakat yüksek ifade gücüyle, şaşırtıcı sonuyla-²bir üslupla karşı karşıya olduğumuzu hissettirir bize. Fakat çözümleyici bir yaklaşımla ortaya koymaya çalıştığımız yorumlamaların hatırlattığı bir iki mesele daha var sözünü etmem gereken. Selim İleri, ideolojik kalıplara dayanan kaba sol zihniyetin (gençleri, kitleleri kavganın, çatışmanın içine sürüklemek isteyen zihniyete sahip olanlar da onlardır) baskısının hissedildiği o dönemde, toplumcu bir edebiyat yapmamakla, bireyci kalmakla, küçük burjuva edebiyatı yapmakla suçlanmıştır. Hâlbuki bireyi anlatarak da acıların, toplumsal bazı problemlerin hissettirilebileceğini daha ilk kitabının bu ilk hikâyesi bize söylemiş oluyor. Ayrıca, benim burada “başkaldırı” olarak adlandırdığım anlatıcı-çocuğun tepkisi, Selim İleri’nin dünyasında “intikam alma” olarak ifadesini bulur. Kendi kişisel yaşantısı içinde yer tuttuğunu belirttiği “intikam alma duygusu” yazar tarafından öykü kişilerine de giydirilmiş duygulardan biridir, diyebiliriz.

Bir örnek vereceğim. *Dostlukların Son Günü*’ndeki “Yarın Ağlayacağım” öyküsü... Bu öyküde, anlatıcı öykü kişisi küçük çocuğun hayatında bir Hz. İsa meselesi var. Batı kültüründen gelen çarmlıha gerilmiş İsa figürü... (İslam

² Buradaki “şaşırtıcı son” ifadesi bize Reşat Nuri’yi hatırlatabilir. Fakat ne kadar farklı bir bağlam içinde ve artık Selim İleri’ye mal olmuş yepyeni bir hâl içinde.

inancında Hz. İsa çarmıha gerilmemiştir çünkü.) Küçük çocuk bezden bebekleri çarmıha gerer ve çarmıhtaki İsa'nın bileklerini kırmızı mürekkeple "kanatır". Evdeki büyükannenin tepkisi çok sert olur, tüm o çarmıha gerilmiş bebekleri alıp atar, çocuğa da ağır bazı cezalar verir. Öykü kişisine bu acı hatırasını, yıllar sonra bir arkadaşıyla Beykoz taraflarına gezmeye gittiklerinde gördükleri gelincikler hatırlatır. Arkadaşı "Neden yapardın?" diye sorduğunda öykü kişisi delikanlı "İsyan duygusu. İsyan etmek için." cevabını verir. Öykünün bağlamından anlaşıldığına göre, çevresinin öykü kişisine olan sevgisizliğinedir bu isyan. Selim İleri'nin daha sonra kullandığı kelimesiyle söylersek bir çeşit intikam almadır. (Bu öykünün, yazarın hayatında nüve hâlinde bir karşılığı bulunduğunu başka bir metninden öğreniyoruz. Selim henüz dört yaşındayken ailecek gittikle-

ri Almanya'da bir yıl kalırlar. Bir gün bir kilise görmek üzere yakınlarındaki kiliseye giderler. Çıkarken orada mumdan birer Hz. İsa heykeli verirler gelenlere. Küçük Selim kendine göre bir estetik bulduğu o heykelle çok ilgilenince annesi rahatsız olur ve o mum heykeli çocuktan alıp yok eder. Selim buna üzülür. Anne açısından bakarsak onun endişelerini de anlamış oluruz. Yazarın *Annem İçin* kitabındaki şu satırlardan: "Fransız kız mektebinde kimi çocuklar rahibelerin çabasıyla din değiştirmişler. Onları boş sınıflarda, akşam alacası, rahibelerle birlikte haç çıkarırken görmüş annem. Bundan ürkmüş olsa gerek. Yine de kiliseye mum adardı." (Hayattakinin öyküleşirken âdeta başka bir şeye dönüştüğünü de görmüş oluruz bu örnekte.)

IV

Selim İleri bir yerde "gençlik arayışları olarak söz eder ilk kitaplarından. Yine söylediğine göre *Dostlukların Son Günü*'ne kadar sürer bu dönem. Bu kitap 1975 yılında basılır ilk olarak. Onun "arayış" sözünün içinde hem zihnen hem de üslup olarak kendini arayış vardır. Vedat Günyol, Kemal Tahir, Orhan Kemal, Attilâ İlhan gibi duraklar... (Kemal Tahir öldüğünde -1973- onun ardından yazdığı yazıya "Gönül Hakkın Evidir" başlığını koyar). Bunların yanında anmamız gereken önemli bir isim daha vardır: Behçet Necatigil. Selim İleri için bir bakıma ibrenin dengeyi bulma noktası olarak söz edebiliriz Necatigil'den. Hem kişilik olarak hem de eser olarak. Marksizm'in sınıfcı toplum yapısının

eleştirisini şöyle yapmıştır Selim İleri'ye Necatigil: “Tasavvufun oluştuğu toprakta kesin, birbirinden tamamıyla kopmuş sınıf ilişkileri vardır sanmak, bana yanlış geliyor.” (*Hatırlıyorum*, 1984, s. 135). Erken yaşlarda tanıştığı ve öykü tutumundan etkilendiği Sevim Burak da bir seferinde Necatigil için şunları söyleyecektir yazara. “Behçet Bey Osmanlıdır. Osmanlıdan kopmamıştır, dedi ve gülümsedi Sevim Burak. Asrî zamanların zıpcıklılığı yoktur onda.” (*Hatırlıyorum*, s. 160.)

V

Bu yazı Selim İleri öykücülüğüne bir giriş oldu belki. Bu açıdan baktığımızda bitmiş değil. Ancak, onun yazarlığını hazırlayan şartları ve ardından gelen ilk öykülerini, büyük bütünü gören bir açıyla bir parça irdelemiş olduk. Devamının yazılması gerekir. Bu tür eleştiride/değerlendirici yazılarda önemsedğim taraf, kalem sahibinin kendi dikkatlerini okuyucuya anlamlı bir çerçeve içinde sunabilmesi. Ona gayret gösterdim.